

ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ФЕЛИКС КАНИЦ ВЪРХУ БЪЛГАРСКАТА НАЦИОНАЛНА ИДЕНТИЧНОСТ

Даниела Атанасова, Габриела Вапцарова, Дарина Илиева

Научен архив и Централна библиотека на БАН, гр. София, ул. “15 ноември 1”,
dari_bas@abv.bg, refer3@cl.bas

Резюме: Изключителният принос на Ф. Каниц към българската наука и култура е повод да представим на българската и европейска общественост неговото художествено-документално наследство, да се обърнем отново към личността и значимото дело на големия изследовател на Балканите през 60-те и 70-те години на XIX век. Художествените образи и книжовното наследство на Каниц принадлежат към най-ценните елементи от материалната ни и духовна култура. В перспективата на приобщаване на българското общество към европейското те трябва да бъдат популяризираны, да са достоверно представени в научното пространство, базирано на знанието и обучението, а чрез новите комуникационни технологии да бъдат достъпни в интернет. С уточняването и разширяването на познанията върху живота и делото на Каниц, с дигитализирането и издаването на страници от неговия документален архив е свързан съвместният проект на Научния архив и Централна библиотека на Българската академия на науките. Целта на изследователския проект “Художествено-документален албум по творби на Ф. Каниц” е да въведе в научно обръщение неговите произведения, да разкрие в пълнота личността и заслугите на големия приятел на България, да даде нови знания за българските и европейските измерения на богатото му творчество. В резултат на проекта събраните и обобщени нови данни имат голяма стойност за очертаване културните приноси на Ф. Каниц към българите и ще дадат възможност да се разкрие по-добре връзката между националната идентичност на българите с европейските и балкански народи. Предложената научна проблематика предизвиква сериозен интерес не само сред българската научна колегия, но и в широк европейски контекст увеличава възможностите за бъдещи интердисциплинарни проучвания. Това е приносът на академичния архив и библиотека към културното разнообразие на Европа и света в исторически и съвременен план.

Ключови думи: Феликс Каниц, проект, архив, библиотека, образование, дигитално хранилище

Форумът “Образованието в информационното общество” е добър повод да възкресим една скъпа за българите памет и да оценим по достойнство личността и значимото дело на известния унгарски изследовател и пътешественик Феликс Филип Каниц (1).

Изучаването и разпространението на научните знания за живота и делото на Ф. Каниц са важен елемент от дефинирането на българската национална идентичност и нейното формиране в съвременната епоха. Художествените образи и книжовното наследство на Каниц принадлежат към най-ценните елементи от материалната ни и духовна култура. В перспективата на приобщаване на българското общество към европейското те трябва да бъдат достоверно представени в научното пространство, а чрез новите комуникационни технологии да бъдат достъпни в интернет.

С уточняването и разширяването на познанията за Каниц, с дигитализирането и издаването на страници от неговия документален архив е свързан съвместният проект на Научния архив и Централна библиотека на Българската академия на науките, спечелен от фонд “Научни изследвания”. Целта на изследователския проект “Художествено-документален албум по творби на Ф. Каниц” е да въведе в научно обръщение неговите произведения и да предостави нови знания за българските и европейските измерения на богатото му творчество.

Безценната колекция от акварели, рисунки, скици, карти, фотографии и ръкописи на Ф. Каниц продължава да предизвиква интереса и вниманието на изследователите. По най-различни поводи в научни издания и в пресата през годините са публикувани материали за него, но нито едно от тях няма претенцията за пълно и задълбочено проучване на живота, творчеството и заслугите на учения. (2) Налага се изводът, че е дошъл моментът за едно съвременно издание, което да покаже художествените изображения на Каниц и да служи като база за бъдещи проучвания и анализи.

За изпълнение на тази отговорна задача академичният архив и библиотека ползват методите на изкуствознанието, архивистиката, археографията, сравнително-аналитичния метод за датиране на съхранените материали. През първия етап от работата по проекта екипът реализира следните задачи:

- запозна се в подробности с книжовното наследство на Ф. Каниц като важна част от източниците за неговото дело;
- издири документални материали и публикации по темата в български архиви и библиотеки;
- основно проучи личните фондове в Научния архив с цел откриване на неизвестни документи от и за Ф. Каниц;
- описа новоиздирваните материали и постави началото на база данни с библиография по темата;
- извърши фондиране на част от илюстративните материали от личния фонд на Каниц (в НА БАН) и установи принадлежността на отделни документи към съответните архивни единици;

- започна нова научна обработка и систематизация на архивния фонд на Ф. Каниц, съхраняван в НА БАН, която ще продължи и през втория етап на проекта;
- уточни работните скици към акварелите на Каниц и принадлежността им към конкретното художествено произведение;
- извършено е трикратно заснемане на 34 акварела на Каниц, за да се избегнат отклонения в цветната характеристика на картините;
- обработени са репродукции в два формата – за каталог и за дигитален печат;
- адаптация на BASLIB /автоматизирана информационна система/ за спецификата на обекта на проекта – художествени произведения на Феликс Каниц;
- формулирани са метаданните за описание, съгласно международни стандарти за описание за създаване на електронни паспорти на произведенията;
- създадена е база данни за акварелите на Ф. Каниц – изображения в JPG-формат;
- BASlib е инсталирана на 4 лаптопа за работа в ЦБ и НА на БАН;
- екипът пристъпи към популяризиране художествено-документалното наследство на Ф. Каниц и неговите приноси за българската наука и култура чрез участие в конференции с доклади и презентации и публикации по темата.

Събраните до този момент и обобщени нови резултати по проекта имат голяма стойност за очертаване цялостната картина на живота, делото и културните приноси на Феликс Каниц. Те ще дадат възможност да се разкрие по-добре връзката между националната идентичност на българите с европейските и балкански народи.

Вторият етап на проекта предвижда:

- анализ и интерпретация на изследователските резултати;
- съставяне на съвременен биографичен очерк за жизнения път и делото на Каниц въз основа на новооткрити извори;
- подготвяне и отпечатване на художествен албум, включващ скици, рисунки, акварели, гравюри и др. по творби на Ф. Каниц;
- създаване и поддръжка на web-базирано дигитално хранилище;
- презентации и популяризиране на готовите продукти.

Предложената от работния екип научна проблематика е актуална, тъй като провокира многобройни изследователски задачи и позволява в бъдеще да се разработват теми и за други значими личности, свързани с новата и най-нова

българска история. При това получените резултати от проекта ще се използват в различни научни области: политическа и културна история, история на изкуството, география, етнология и др. и ще увеличат възможностите за бъдещи изследвания. Публикуването на документалните материали в книжен албум и тяхното дигитализиране ще ускори проучванията върху редица други разработвани от екипа проблеми. Създаденото в рамките на проекта дигитално web-хранилище представлява развиващи се виртуални архив и библиотека, създаващи мостове във времето, пространството и обществото.

Дигиталните колекции са изключителен иновативен информационен ресурс, който подпомага всички потребители за научни и образователни цели: учени, преподаватели, докторанти, студенти и др. Информацията от тези виртуални колекции осигурява на заинтересованите лица не само бърз достъп до многоаспектни знания, но повишава тяхната обща и специална култура и повдига националното им съзнание и лично самочувствие. Бързото въвеждане на художествено-документалното наследство на Ф. Каниц в интернет-мрежата ще разшири прилагането на получените от проекта резултати в цяла Европа и особено на Балканите.

Опазването и популяризирането на българското културно-историческо наследство като основни цели на изследователския проект напълно съвпадат с целите и задачите на академичния архив. Като най-старото и едно от най-богатите хранилища в България той има за своя основа обособена сбирка от документи, възникнала още след създаването на Българското книжовно дружество през 1869 г. (от 1911 г. БАН). Това е ядрото на първия български национален исторически архив. По последни данни в него се съхраняват над 500 фонда, регистрирани са 22 сбирки и колекции и над 80 частични постъпления, съдържащи документи не само за историята на научната мисъл в България, но и такива, които осветляват конкретни исторически събития от национална значимост. Работата по съвместни проекти със сродни институции у нас и в Европа допринася за обогатяването на документалния академичен масив и неговото представяне пред широката общественост.

В този смисъл, от особена важност е, че в Научния архив на БАН се съхранява личният фонд на известния пътешественик и учен Феликс Каниц, което определя и водещата роля на академичния архив в съвместния проект. Екипът, добре познаващ нетрадиционните документи на Каниц, ще прецизира само най-значимите и малко познати негови творби. Това се налага и от голямото тематично разнообразие на репродукциите, ескизите, оригиналните скици и рисунки, гравюрите, картите, фотографиите и други, свързани с историята на България и Балканите.

Културното наследство, съхранено в Научния архив на БАН, днес се вписва отлично сред международните приоритети на европейската наука и култура. В Европа съществува ясна тенденция за дигитализиране на документалните

паметници. В тази насока действат няколко важни програми на Европейския съюз, ориентирани към създаването на обединена дигитална библиотека и особено към дигиталните библиотеки с научно съдържание. Централната библиотека на БАН е активен участник в европейските програми за опазване на културно-историческото наследство. В много от тях библиотеката е агрегатор на дигитални колекции, които представя, както на уеб-сайта си (<http://cl.bas.bg>), така и в европейската дигитална библиотека EUROPEANA.

Изследванията и популяризирането на художествено-документалното наследство на Каниц ще решат множество въпроси, свързани с мястото, ролята и делото му в европейското културно пространство. Ф. Каниц има изключителен принос за запознаването на международната общественост с материалната и духовна култура на България, с нейните географски особености, природни ресурси и хора. Едва ли може да бъде посочен друг чужденец, който така добре да е усетил духа на България и на българина с неговите вековни традиции.

Пътешествията му по нашите земи продължават близо 16 години. Той изминава стотици километри, събира информации от населението, прави описания и рисунки на множество български селища, съставя и чертае карти на върхове и местности, изучава етнографията, топонимията и старините от различни кътчета на страната и всичко това при изключително тежки условия на работа. Резултат от тези пътешествия са уникални трудове с исторически, етнографски и географски характер. За нас особено ценна е монографията на Каниц “Дунавска България и Балканът” (3), която е първи опит за представяне на България в образи. Невероятен гравьор и изключително прецизен картограф, с почти фотографска точност той рисува видяното, изработва карти на изминатите от него маршрути. Ф. Каниц пресича 18 пъти Стара планина, за да може подробно да опише земите между Дунав и Балкана, Розовата долина, Софийското поле и черноморското крайбрежие. Особено оригинална е картата на Дунавска България, в която по негови думи (4) коригира всички допуснати от други европейски изследователи и пътешественици грешки. Работата на Каниц като картограф е до такава степен точна и прецизна, че руският генерален щаб препечатва картата и я използва за военните действия през Освободителната война 1877-1878 г. За нея той е награден от император Александър II с ордена “Св. Станислав”, а по-късно е отличен и с ордена “Св. Анна” с брилянти. За същата карта през 1876 г. Каниц получава и златен медал на Световния конгрес на географите в Париж. Тя е използвана и на Берлинския конгрес от Великите сили за установяване следвоенните граници на Балканския полуостров.

Ф. Каниц е първият изследовател, който определя самостоятелното място на българската култура. Той проучва земите ни не само като географ и археолог, но същевременно прави и много ценни етнографски наблюдения, често пъти

доста подробни, които помества в “Дунавска България и Балканът” и изобразява в картини. Книгата изобилства с многобройни и разнообразни сведения за поминъка на населението, главно земеделието и животновъдството, със сведения за индустриалните занаяти и процъфтяващите по това време занаятчийски центрове под Балкана и Дунавската равнина, подробности за носията на населението. Каниц спира погледа си върху жилището на българина, състоянието на пътищата в обходените от него области, социалното устройство, народните обичаи и вярвания. Отнася се с голяма и искрена симпатия към българския народ, реалистично рисува голямата му изостаналост, но същевременно с възхищение и любов говори за неговото трудолюбие, патриархалния домашен бит и съчувства на борбата му за културно издигане и политическа свобода. В някои отношения дори го поставя по-високо от останалите балкански народи, които също е имал възможност да проучи. Можем само да съжаляваме, че той не е обходил и останалите български земи, за които също би могъл да даде ценни наблюдения като учен и художник. (5)

Ф. Каниц участва и в обществения живот на българския народ и неговите борби. По време на Априлското въстание през 1876 г. пише поредица от статии в западните вестници в защита на населението. При посещенията си във Виена той неуморно изнася доклади, които дават представа на австрийците за положението на Балканите. Репортажите му за безчинствата по време на въстанието предизвикват съчувствието на европейската общественост към съдбата на българите. След Освобождението Каниц става свидетел на постепенното съвземане на изстрадалия народ и проследява първите стъпки на новоосвободената държава като продължава да описва своите впечатления от събитията. Като член на настоятелството на Виенския “Ориенталски музей” в продължение на 9 години той е попечител на млади българчета, подготвени за учители на финансова издръжка от Австрия. (6) Изследователските му пътешествия из Балканите продължават до 1889 г. За него големият историк Васил Златарски пише: “Българският народ така също не остана чужд към заслужената оценка на книжовно – научната и обществена дейност на Каница... Учредителното народно събрание в 1879 г. в Търново го прибра в числото на ония “лица, които са сторили добро на българския народ”, и събранието по решение от 24 март с.г. телеграфически изказа Каницу своята благодарност и признателност.” (7) Малко по-късно и княз Александър I Батенберг го отличаваше с орден “Св. Александър” II ст. (1883 г.) Заслугите на Каниц към българския народ и наука са високо оценени и през 1884 г. той е избран за почетен член на Българското книжовно дружество. (8)

Общият изследователски проект “Художествено-документален албум по творби на Ф. Каниц”, защитен от Научния архив и Централна библиотека на БАН, има своята роля и значение за приобщаване на българската култура към

европейската среда. Защото картината на България, нарисувана с думи и молив от Ф. Каниц преди повече от век, допринася за опознаването на нашия народ от европейската общественост, за утвърждаването стабилността на един нов ред след Освобождението, обрисова дълбоката жизненост на народ, събудил се при различни условия на очертала се вече собствена държавност. С право Феликс Филип Каниц си извоюва мястото на най-големия познавач на България и защитник на нейните интереси в цяла Европа.

Получените в резултат на проекта албум и дигитално хранилище предизвикват сериозен интерес не само сред българската научна колегия, но и в широк европейски контекст увеличават възможностите за бъдещи интердисциплинарни проучвания. Това е приносът на академичния архив и библиотека към културното разнообразие на Европа и света в исторически и съвременен план.

Бележки

1. Между чужденците, които са писали за българските земи и българите, се откроява името на австро-унгарския изследовател, етнограф, археолог, художник и автор на пътеписи Феликс Филип Емануел Каниц. Роден е в Будапеща, Унгария през 1829 г. в богато еврейско семейство. Завършва специализирано художествено училище през 1842 г. и започва работа като гравьор – практик в литографски институт. Знанията си по история на изкуството попълва в различни училища във Виена, Мюнхен, Нюрнберг, Дрезден и Париж, без да изоставя дейността си като илюстратор. До края на живота си е постоянен спътник, специален кореспондент или художествен редактор на “Илюстрирте цайтунг” – гр. Лайпциг. През 60-те и 70-те години на XIX век Ф. Каниц започва изследователски пътувания в югоизточна Европа – обхожда Босна, Херцеговина, Далмация и Черна гора. Научните си съобщения изпраща в Императорската кралска академия във Виена. Член-кореспондент на географските дружества в Дрезден, Санкт-Петербург, Берлин и Виена. Попечител на Музея на търговията и член на дирекционния съвет на Клуба на науките (Виена). От 1878 г. е съветник на император Франц Йосиф I. От 1859 г. (първото му пътуване в Сърбия) Ф. Каниц остава завинаги свързан с балканските земи и населяващите ги народи. През 1860 г. стъпва за първи път на българска земя и в продължение на много години обикаля и запознава Европа с тази непозната земя, с нейната история и култура. Европейският югоизток става неговата втора родина. Умира на 5 януари 1904 г. във Виена.
2. *Киселов, Г.В.* Феликс Каниц (по случай 73-та му годишнина). ПСп, кн. 63, 1902 – 1903, с. 463 – 467; *Мавродинов, Н.* Феликс Каниц като изследвач на български и сръбски художествени паметници. И *Диневков, П.* Към въпроса за отношението на българите към делото на Феликс Каниц. СпБАН, кн. 63, 1942 г., с. 91 и с. 117; *Златарски, В.* Феликс Ф. Каниц. Летопис на БКД, кн. 4, С., 1904, с. 110; *Фехер, Г.* Феликс Ф. Каниц – живот, пътувания и научно дело. С., 1936 г., 168 с.; *Романски, Ст.* България в образите на Феликс Каниц. С., 1939, 195 с.; *Лаков, Л.* Феликс Каниц и неговата оригинална карта на Дунавска България и Балкана, 1981; *Вълчев, Б.* Феликс Каниц – Колумб на Балканите. Сп. Наука, кн. 6, 2009, с. 68.

3. Първите два тома излизат от печат през 1875 и 1877 г., а том III през 1879 г.
4. *Каниц, Феликс*. “Дунавска България и Балканът”, т. I, С., 1995 г., с. 121 – 122.
5. *Романска, Цв.* “Феликс Каниц за етнографията на българите.”. НА БАН, ф. 1, оп. 1, а.е. 456.
6. *Златарски, В.* “Феликс Ф. Каниц”, Летопис на БКД, кн. IV, 1904 г., с. 114.
7. Пак там, с. 114
8. НА БАН, ф. 1к, оп.2, а.е. 27

THE IMPACT OF FELIX KANITZ'S CULTURAL HERITAGE ON BULGARIAN NATIONAL IDENTITY

Daniela Atanasova, Gabriela Vapzarova, Darina Ilieva

Abstract: *Felix Kanitz's portraiture and literary works belong to the most precious and highly esteemed heritage of Bulgarian culture. The Bulgarian EU membership developments open new perspectives for appealing presentation of our cultural heritage through modern technologies for internet accessible historical monuments and art. The extensive research on Kanitz's heritage along with digitalization and publication of his documentary archives – this is the main point of Bulgarian Academy of Sciences' Scientific Archives center and Central Library joint project. The leading goal of “Art and Documentary Album of Felix Kanitz's Works” project is to present in full the artistic personality, stylish characteristics and special merits of this great friend of Bulgaria, to give a broad awareness of Kanitz's art and historical influence in Bulgarian and European culture and education.*

The scientific aspects put forward in the paper may well encourage new interdisciplinary developments in broad European context. This is a substantial contribution of BAS archives and library to the cultural diversity in Europe.

Key words: *Felix Kanitz, archive, library, literary heritage, education, digitalization, digital depository.*